

др Живомир Борђевић,
редовни професор Правног факултета у Београду

О СУБЈЕКТИВНИМ МАТЕРИЈАЛНИМ ПРАВИМА У НАШЕМ ПРАВНОМ СИСТЕМУ

1. Субјективна материјална права уведена су у наш правни систем Уставом СФРЈ, који је донет 1974., и прописима који су после њега донети.

У чл. 169. Устава, у коме се говори о научном и уметничком стваралаштву и правима поводом творевина које настану као резултат тога стваралаштва, каже се: „Ствараоци научних и уметничких дела, као и научних открића и техничких изума, имају морална и материјална права на своје творевине”.

У појединим прописима ближе су установљена и одређена субјективна материјална права.

У Закону о удруженом раду, који је донет 1976⁽¹⁾, субјективна материјална права се: увршћују у средства рада (чл. 227); увршћују, у друштвеном правном лицу, у друштвена средства (чл. 265); а потом се говори о начинима на која могу постати друштвена средства (чл. 266); говори о случају када привремено постају друштвена средства (чл. 267); говори о начинима на које могу престаи да буду друштвена средства (чл. 269); и, најзад, говори о њиховој заштити, па су, као материјална права, примера ради, наведена *право на патент, потраживање и др.* (чл. 274).

У Закону о ауторском праву, који је донет 1978.⁽²⁾, а који би требало да садржи ближе одредбе о субјективним материјалним правима с обзиром да је донет после доношења Устава СФРЈ од 1974., постоји само једна одредба у којој се више наговештава него што се регулише постојање материјалних права. Наиме, у чл. 26. се каже: „Ауторско право садржи имовинско-правна, односно материјално-правна овлашћења (у даљем тексту: ауторка имовинска права) и лично-правна овлашћења (у даљем тексту: ауторска морална права)”. Као што се види, овде се помињу материјално-правна овлашћења у смислу оинонима за имовинско-правна овлашћења и потом замењују појмом имовинска ауторска права.

У Закону о дугорочној производној кооперацији, пословно-техничкој сарадњи и прибављању и уступању материјалног права на технологију између организација удруженог рада и страних лица, који је донет 1978. а измењен и допуњен 1983.⁽³⁾, говори се о субјективним материјалним

(1) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 53/76.

(2) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 19/78.

(3) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 40/78. и бр. 10/83.

правима, као што се види, у самом називу закона. А по њему: „Под материјалним правом на технологију... подразумевају се: материјално право на творевине и право на производну техничку документацију”. А „Под материјалним правом на творевине... подразумевају се: право на патент, право на индустријски узорак или модел и право на заштићени знак (фабрички или трговачки знак или услужни знак). Под правом на производну техничку документацију... подразумева се право на комплетну техничку документацију за производњу једног или више производа, делова производа или хемијске материје” (в. чл. 22).

У Закону о заштити проналазака, техничких унапређења и знакова разликовања, који је донет 1981.⁽⁴⁾, о субјективним материјалним правима се каже: „Проналазачи и други ствараоци чије су творевине заштићене на основу овог закона имају овим законом утврђена морална и материјална права на своје творевине” (чл. 8, ст. 1). „Материјално право ствараоца на творевине обухвата његово право да своју творевину користи и њом располаже и да остварује право на накнаду и награду у случајевима и на начин који су предвиђени овим законом и самоуправним општим актом” (чл. 12, ст. 1).

У Закону о извршном поступку, који је донет 1978.⁽⁵⁾, у чл. 27, каже се да се као средство извршења ради остварења новчаног потраживања може, поред продаје покретних и непокретних ствари и преноса новчаног потраживања, одредити и „уновчење других имовинских, односно материјалних права”, а у чл. 28. се каже да као „предмет извршења ради намирања новчаног потраживања може бити свака дужникова ствар или имовинско, односно материјално право, који нису законом изузети од извршења, односно уколико извршење на њим није законом ограничено”.

У Закону о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби, који је донет 1977.⁽⁶⁾, под материјално-правним односима подразумевају се односи који настају и постоје поводом југословенског ваздухоплова у виду права располагања, заложног права, права прече куповине и права привременог искоришћавања стеченог на основу уговора о закупу — кад се ради о ваздухоплову у друштвеној својини, и односи у виду права својине, права прече куповине и уговорног и законског заложног права — кад се ради о ваздухоплову који није у друштвеној него у својини домаћег физичког или грађанског правног лица. Као што се види, наведена права нису изричито названа материјална права, али су односи, који настају у вези с њима, оквалификовани као материјално-правни односи, па се посредно може закључити да се наведена права у ствари сматрају материјалним правима.

У Уредби о висини вредности ствари и материјалних права, као и о другим случајевима прибављања и отуђења ствари у друштвеној својини за потребе савезних органа у којима се не мора прибавити мишљење Савезног јавног правобраниоца, која је донета 1983.⁽⁷⁾, каже се да савезни органи нису дужни да Савезном јавном правобраниоцу доставе на мишљење: уговор о купопродаји потрошног материјала и ситног инвентара; уговор којим се прибавља, преноси или отуђује покретна ствар

(4) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 43/81.

(5) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 20/78.

(6) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 22/77.

(7) „Сл. л. СФРЈ”, бр. 43/83.

чија вредност не прелази 100.000 дин.; уговор о делу или уговор о закупу, ако укупна накнада по уговору не прелази 100.000 дин.; измену уговора на основу којег се накнада плаћа периодично и ако се мења само висина накнаде у складу с прописима о друштвеној контроли цена. Из наслова и текста Уредбе да се закључити да се под материјалним правима подразумевају права која се преносе и стичу поводом ствари наведеним уговорима.

У неким законским текстовима се не говори о материјалним правима или материјално-правним односима, али су у њима употребљени изрази који дају материјалан или нематеријалан карактер одређеним појмовима. На пример, у Закону о облигационим односима, који је донет 1978.⁽⁸⁾, говори се о материјалној штети (вид. наслове испред чл. 185, 189, 193, 198), материјалној ситуацији (вид. чл. 190), материјалном стању (вид. чл. 191), нематеријалној штети (вид. чл. 155. и наслов испред чл. 199).

Прописи савезног карактера, у којима се говори о материјалним правима, материјално-правним односима или се, пак, даје материјалан или нематеријалан карактер извесним правним појмовима, наведени се као примери. Они су довољни за констатацију да у нашем правном систему постоје извесна субјективна права која су оквалификована као материјална права.

2. У вези са субјективним материјалним правима поставља се питање која се све субјективна права обухватају овим појмом. На основу наведених позитивно-правних прописа може се рећи да у субјективна материјална права несумњиво спадају: ауторско право, право на патент, право на модел, право на узорак, право на жиг и право потраживања. У њих би се могла убројати, мада то непосредно није речено али се може закључити на основу квалификације извесних правних односа као материјално-правних, и право својине, право прече куповине, право коришћења ствари, заложно право и друга права у вези са стварима, а такође и право на накнаду штете као тражбено право. Другим речима, у субјективна материјална права спадају субјективно ауторско право и субјективна права која постоје у области тзв. права индустријске својине, а поред њих и сва субјективна права која се традиционално називају имовинским правима. Међутим, навођењем ових права, листа субјективних права, која се можда могу оквалификовати као материјална права, не исцрпљују се, јер се ни на једном месту не даје коначна листа права која се сматрају материјалним правима. А то даје основа да се у ову групу права могу, сем наведених, утврдити и друга. Међутим, за расправу о субјективним материјалним правима није неопходно имати исцрпну листу тих права; довољно је то што је законодавац извештао број субјективних права, и то не мали број, оквалификовао као материјална права.

3. Поставља се питање како је реаговала правна теорија на уставне и друге законске одредбе о субјективним материјалним правима.

У делу правне теорије уставног права, прихваћено је увођење тих права у наш правни систем као уобичајена, нормална ствар и углавном

(8) „Сл. л. СФРЈ“, бр. 29/78.

су парафразирани одредбе Устава, а каткад и појединих закона у којима се говори о тим правима⁽⁹⁾.

Извесни правни писци не чине никакве опаске на рачун законских одредаба у којима се говори о материјалним правима; они говоре о имовинским правима као да су у тим одредбама материјална права названа имовинским правима⁽¹⁰⁾.

Али, има у нашој правној теорији и критичких опаски на рачун материјалних права. Ми смо, на пример, о субјективним правима у области тзв. индустријске својине рекли: „... ниједно субјективно право није материјално, па то нису ни субјективна права у области индустријске својине. Материјални могу бити само објекти појединих субјективних права... Међутим, субјективна права у области индустријске својине немају чак ни објекте материјалне природе; предмети тих права су управо нематеријалног карактера“⁽¹¹⁾. Др Слободан Перовић је критиковао употребу назива *материјално право* у значењу *грађанско право*, дакле, у значењу пране, односно области права као објективног права⁽¹²⁾. Његова критика је значајна за ову расправу утолико што указује на још једну неадекватну употребу термина *материјално право*.

4. Поставља се питање како је дошло до увећења категорије материјалних права као субјективних права у наш правни систем. У томе је, изгледа, знатан утицај имао др Стојан Претнар, професор Правног факултета у Љубљани. Он је у реферату под називом *Патентно право*, који је поднео на Саветовању правника и привредника о актуелним питањима индустријске својине, одржаном у Београду 2. и 3. октобра 1969., дакле, неколико година пре него што су донети данас важећи Устав СФРЈ и Закон о удруженом раду, писао: „Права“ која за проналазача проистичу из проналаска деле се на две групе: на тзв. морална права и материјална права... Друга, за привреду најважнија категорија, јесу материјална права. Материјално право је у првом реду право искоришћавања проналаска који се баш искоришћавањем из *интелектуалне креације претвара у материјалну снагу или, конкретније, у капитал*“⁽¹³⁾. Међутим, у тада важећем Закону о патентима и техничким унапређењима, који је донет 1960., а ни у другим прописима, субјективна права, која се могу имати поводом проналазака, нису била оквалификована као материјална права.

У време припрема за доношење закона који би регулисао област проналазаштва, техничких унапређења и знакова разликовања, које су започете по доношењу Устава СФРЈ од 1974., у дискусији коју је у Београду био организовао Савезни завод за патенте, професор Претнар је без колебања заступао становиште да права поводом духовно-креативних творевина из области науке, уметности и технике имају карактер материјалних права и да их тако треба и назвати. Постојање тих права има смисла само ако се она, односно творевине на које се односе, еко-

(9) Вид., на пример, др Јован Борђевић, *Уставно право*, Савремена администрација, Београд, 1982., стр. 399—400; др Александар Фира, *Уставно право*, I изда., Београд, 1976., стр. 263.; Вид. Мартиновић, Н. Филатовић, С. Сокол, *Уставно право и политичке институције*, Загреб, 1981., стр. 456.; Strobl, Kristan, Ribičić, *Ustavno pravo SFR Jugoslavije*, Љубљана, 1981., стр. 148.; Мира Јовичић, *Књижевна ауторска права*, Ауторско право и издавачи, Београд, 1984., стр. 48., 55. и 66.

(10) Вид., на пример, др Војислав Спаић, *Савремена заштита ауторских права у свијету и код нас*, Ауторско право и издавачи, Београд, 1984., стр. 9—43.

(11) Вид. *О недосгацима у регулисању појединих питања индустријске својине*, „Гласник Правног факултета у Крагујевцу“, школска година 1982/1983., Крагујевац, 1984., стр. 97—98.

(12) Вид. *Примереност правних норми друштвеним односима*, „Правни живот“, бр. 4, 1983., стр. 444—445.

(13) Вид. стр. 5. *Реферата*.

номски, дакле, материјално, искоришћавају, била је суштина његовог излагања. Он је ово своје становиште, у виду писмених примедби, доставио Заводу пре усмене расправе и, између осталог, рекао: „Права која треба да регулише тај Закон у суштини су права експлоатације производних средстава и са њима се правно изједначавају. Сама производња, међутим, ствара материјална добра. Концепција (о правима у области тзв. индустријске својине као правима на нематеријалним добрима — Ж. Б.) је и у изразитој супротности са марксистички схваћеним производним средствима и у супротности са Нацртом Закона о удруженом раду, који та иста права означава као „материјална“ (члан 203. Нацрта Закона о удруженом раду)⁽¹⁴⁾.

Колико нам је познато, увођење материјалних права као субјективних права у наш правни систем не може се оправдати ни постојањем таквих права у правним системима других земаља, нити схватањима у правној теорији, која би томе ишла у прилог. У правној теорији појединих земаља, нарочито предратној Немачкој, може се, код појединих писаца, наћи на схватања која нарочито наглашавају привредни карактер појединих субјективних права, посебно ауторског права и права у области тзв. индустријске својине, али ни ти аутори та права не квалификују као материјална права нити потпуно запостављају друге елементе из којих се састоје⁽¹⁵⁾.

5. Поставља се питање јесу ли материјална права, која су уведена у наш правни систем, а њихово постојање подупрто у делу правне теорије, посебна врста субјективних права, у смислу нове, до сада непостојеће врсте, или у смислу нове класификације постојећих субјективних права или, најзад, у смислу новог назива за већ постојећу врсту субјективних права; најзад, поставља се питање да ли уопште постоје нека субјективна права која су материјалне природе, па се због тога могу назвати *материјална права*.

Прво, ниједно субјективно право нема материјалан карактер. Јер, свако субјективно право је правна власт, призната правним поретком, и као такво представља надградњу над нечим што чини његов предмет. Субјективно право је у исто време и правни однос између субјеката права поводом онога што чини његов предмет. А предмет субјективног права може бити материјално добро, нематеријално добро или људска радња.

Право својине, право службености, право залогe и друга тзв. стварна права имају за предмет материјална добра (ствари). Али, ни та субјективна права, а ни друга, која евентуално, за предмет имају неко материјално добро, не могу се оквалификовати као материјална права, нити су их правна наука и правна пракса раније тако квалификовали, нити их данас игде тако квалификују.

Као материјална права тим пре не треба да буде оквалификована она субјективна права која за предмет имају нешто што уопште није материјалне природе. А то значи да ни ауторско право, ни патентно право, ни право на узорак, ни право на модел, ни право на жит, не треба

(14) Примедбе носе назив: *Примедбе и критика Нацрта Закона „О заштити нематеријалних добара на подручју технике и привреде* (вид. стр. 5). Овај материјал се налази у Савезном заводу за патенте, у Београду.

(15) Преглед тих схватања може се, на пример, наћи у др Eugen Ulmer, *Urheber- und Verlagsrecht*, 2. neu bearbeitete Auflage, Sprnger-Verlag, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1960.

да буду оквалификована као материјална права. Ова права имају за предмет нематеријална добра (ауторско дело, проналазак, облик тела — дакле, неку духовно-креативну творевину, или неки знак — дакле, нематеријално добро друге врсте). Најзад, тражбено право ма које врсте има за предмет одређену људску радњу у вези с одређеним материјалним или нематеријалним добром и одређеним правом поводом тих добара (на пример, правом својине, правом искоришћавања, правом објављивања, правом излагања).

Теза да ауторско право, право на патенте, право на узорак, право на модел и слична права имају оправдање за своје постојање само ако се предмет тих права (ауторско дело, проналазак, слика, цртеж, облик тела и др.) искоришћавају, не може се прихватити, јер постојање ових субјективних права није условљено искоришћавањем објеката тих права. Ова права постоје иако се објекат на који се односе не искоришћава. Из праксе је познато да се многи проналазци никада не реализују, али право на патент у вези с њима постоји за све време трајања патентне заштите.

Такође, ни теза да је квалификовање субјективних права у области тзв. индустријске својине као материјалних права у складу с „марксистички схваћеним производним средствима“ не може издржати критику. Проналазак, ауторско дело, облик тела и друга духовно-креативна и нематеријална творевина остаје увек нематеријална творевина, па и онда када се искоришћавањем претвара у материјалан производ (машину, робу, књигу, технолошки поступак и сл.). Проглашавање духовне нематеријалне творевине за материјалну данас, значило би враћање у далеку прошлост када људи нису били у стању да уоче разлику између те творевине и материјалне подлоге помоћу које се она испољава. То такође не би ни најмање допринело материјалистичком схватању света, него његовој вулгаризацији. Најзад, чак и када бисмо добра, која немају материјалан карактер, прогласили материјалним добрима, субјективна права поводом њих не би требало прогласити материјалним правима, јер, као што је већ показано, ниједно субјективно право, с обзиром да је правна власт, није материјално.

На основу реченог, закључак се намеће сам по себи: *материјална права не постоје ни као врста постојећих, ни као врста нових субјективних права, нити ма које субјективно право треба оквалификовати као материјално право.*

Ако се пажљивије погледа, наш законодавац је, у ствари, материјалним правима назвао извесна права која се традиционално сматрају и називају имовинским правима, као што су: право својине, право залога, право прече куповине, право коришћења, тражбена права. С друге стране, материјалним правима је назвао и извесна субјективна права у чијим оквирима су само поједина овлашћења имовинске природе, док су друга личне (моралне) природе, као што су: ауторско право, право на патент, право на узорак, право на модел; та се права не могу оквалификовати као имовинска у целини, јер она то нису. Као што се види, материјалним правима су назване две групе субјективних права чија је

садржина различита и која правна наука због тога не уврштаје у исту врсту субјективних права.

Због свега реченог, требало би, и то што пре, из нашег законодавства уклонити називање материјалним правима оних субјективних права или правних овлашћења која су имовинске природе, јер, називи *материјална права* и *имовинска права* нису синоними. Увођењем категорије материјалних права у правни систем ствара се забуна у правничким круговима и отежава споразумевање са осталим светом. Субјективна права и правна овлашћења, чија садржина то оправдава, треба квалификовати као имовинска права и имовинскоправна овлашћења, као што је то чињено пре доношења Устава СФРЈ од 1974.

dr Živomir Djordjević,
professor of the Faculty of Law in Belgrade

SUBJECTIVE SUBSTANTIVE RIGHTS IN YUGOSLAV LEGAL SYSTEM

Summary

The subject matter of this article covers substantive rights viewed as subjective rights. Relevant legal provisions are quoted where individual subjective rights are qualified as substantive rights. The following are qualified as substantive rights, namely: right to ownership, the right of security, the right of use, the right of pre-emption, the right of claiming, the copyright, the right to a patent, the right to a model, the right to a sample, the right to a trademark, and some other subjective rights. The author lists also the titles of studies of various authors accepting or denying this kind of subjective rights.

The author concludes that substantive rights as a kind of subjective rights do not exist and that no subjective right is of a substantive nature, because the subjective right is a legal power. Substantive may be only the object to which the subjective right is related. This fact does not suffice to qualify such right as being substantive one. In fact, qualified as substantive are subjective rights or legal authorities within the framework of subjective rights which are traditionally termed as property rights. However, among the rights otherwise termed substantive rights there exist such rights whose contents is not entirely of a property character, so that such rights can not — and are not — be termed as property rights. Finally, the author concludes that the term »substantive rights« should be eliminated as soon as possible from Yugoslav legislation, since, on the one hand, it provokes confusion and, on the other, hinders the relations with the outside world.

dr Živomir Djordjević,
professeur à la Faculté de droit à Belgrade

DROITS MATÉRIELS SUBJECTIFS DANS NOTRE SYSTÈME JURIDIQUE

Résumé

L'article parle des droits matériels en tant que droits subjectifs. On cite les prescriptions légales où l'on qualifie certains droits subjectifs, de droits matériels. Ont été qualifiés de droits matériels droit de propriété,

droit de gage, droit d'utilisation, droit de préemption, droit de créance, droit d'auteur, droit de brevet, droit d'échantillon, droit de modèle, droit de sceau et encore quelques autres droits subjectifs. On cite les travaux de quelques auteurs de droit où l'on adopte ou conteste sorte de droits subjectifs. L'auteur conclut que le droit matériel en tant que sorte de droits subjectifs n'existe pas et qu'aucun droit subjectif n'est matériel étant donné que le droit subjectif est un pouvoir juridique. Ce n'est que l'objet sur lequel le droit subjectif se rapporte, qui puisse être matériel. Mais ce n'est pas à cause de cela qu'il faut qualifier un tel droit de droit matériel. En réalité, on appelle droits matériels les droits subjectifs ou bien les procurations juridiques dans le cadre de certains droits subjectifs qui sont traditionnellement intitulés droits de propriété. Cependant parmi les droits appelés droits matériels il y en a de tels dont le contenu n'est pas en totalité de nature de propriété, de sorte que ces droits ne peuvent et ne sont pas intitulés droits de propriété. Pour terminer l'auteur conclut qu'il faut éliminer le plus tôt possible le terme de droit matériel de la législation yougoslave car d'une part il prête à confusion et de l'autre il rend difficile l'entente, avec le monde hors des frontières yougoslaves.